

Goranka Blagus Bartolec

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

gblagus@ihjj.hr

USTALJENI KOLIGACIJSKI SKLOPOVI U ZAVISNOSLOŽENIM REČENICAMA U HRVATSKOME JEZIKU

U radu se opisuju koligacijske strukture u zavisnosloženim rečenicama u funkciji glavne ili zavisne surečenice koje se kao gotove pojavljuju u pisanoj ili govorenoj komunikaciji u hrvatskome jeziku (*može se reći da (...), što god tko mislio / mi mislili o tome (...), kad bolje razmislimo / kad se bolje razmisli (...), postoji mogućnost da (...), kad se sve uzme u obzir (...), kao što znamo / znate (...), kako sada stvari stoje (...), ono što najprije upadne u oči jest činjenica da (...)* itd. Takve su strukture dosad slabije sustavno opisane, a zbog ustaljenosti sastavnica te zbog učestalosti u upotrebi u određenome sintaktičkom kontekstu, mogu se također smatrati posebnom skupinom čvrstih sveza u hrvatskome jeziku. Na temelju primjera koligacijskih sklopova iz *Kolokacijske baze hrvatskoga jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje te potvrda u korpusu hrWaC analizirat će se njihova gramatička i leksička struktura te stilsko i upotrebna obilježja s obzirom na komunikacijski kontekst u kojemu se pojavljuju.

1. O koligacijama općenito

Čvrste višerječne strukture, koje karakteriziraju stalne sastavnice i učestalost u upotrebi, u hrvatskome jeziku sustavno su opisane samo na sintagmatskoj razini kao leksičke sveze temeljene na značenjskim odnosima među sastavnicama koje ih tvore i referiraju na kakav izvanjezični sadržaj. Kao sintagmatske jedinice izdvajaju se kolokacije (*četka za kosu*), višerječni nazivi (*korozija trenja*) i višerječna imena (*Kneževi Vinogradi*). Opis koligacija kao ustaljenih višerječnih

struktura na razini rečenice u literaturi je zastupljen u znatno manjem omjeru.¹ U stranoj literaturi prvi ih put spominje Firth (1957.), određujući ih kao sveze temeljene na čvrstim gramatičkim i sintaktičkim zavisnostima unutar pojedinih kategorija riječi: „The statement of meaning at the grammatical level is in terms of word and sentence classes or of similar categories and of the inter-relation of those categories in *colligations*”.² Na tome ih tragu Siepmann (2005a) i Hoey (2005.) opisuju kao sveze koje se temelje na morfosintaktičkoj spojivosti riječi, a u najnovijim se tumačenjima, posebno u poučavanju jezika, ističe da koligacije proistječu iz mogućnosti pojedinačnih riječi da otvaraju mjesta drugim riječima i tako formiraju ustaljene sintaktičke strukture u skladu s gramatičkim pravilima određenoga jezika (Lackman 2016.).³ Osim kolokacija u užem smislu riječi koje se temelje na semantičkoj povezanosti sastavnica koje tvore kolokaciju, kao posebnu vrstu kolokacija u širem smislu Siepmann (2005a: 427) navodi tzv. udaljene sveze riječi (*long-distance collocations*), čije sastavnice ne stoje jedna uz drugu, a temelje se na sintaktičkoj zavisnosti riječi u rečenici.⁴ Za razliku od semantičkih kolokacija koje se zasnivaju na značenjskoj zavisnosti, udaljene su sveze riječi sintaktički uvjetovane – njima se uvodi dio rečenice ili se njima povezuju dijelovi rečenice (npr. *kako (i) (...) / tako (i) (...), iako (...) / ipak (...), od (...) / do (...), ako pogledamo, promotrimo, razmatrimo, pobliže pogledamo (...) / vidjet ćemo, uočit ćemo (...)*). Siepmann (2005a: 419)⁵ koligacije tumači kao sveze koje se temelje na ponavljajućemu gramatičkom uzorku (*a recurrent grammatical pattern*) koji potječe iz sintaktičkih te rekcijско-valencijskih odnosa među riječima temeljenima na gramatičkim pravilima pojedinoga jezika. Takav se pristup koligacijama kao višerječnim gramatičkim strukturama koje se ostvaruju na rečeničnoj razini uklapa u širu sliku shvaćanja kolokacijskih sklopova u jeziku. Iako se prema tradicionalnim, ponajprije leksikološkim i leksikografskim, tumačenjima kolokacije određuju kao sveze riječi na sintagmatskoj razini, neki autori (Firth 1957., Siepmann 2005b) tumače da je kolokacija svaka sveza riječi

¹ U hrvatskome su obilježja koligacija tek rubno opisana u Blagus Bartolec (2012., 2014.).

² U slobodnom prijevodu: ‘Izražavanje značenja na gramatičkoj razini, uzmu li se u obzir riječi i rečenični dijelovi i njihovi međuodnosi, temelji se na *koligacijama*.’

³ ‘... tendency for certain words to call up others for creating grammatical structures is known as colligation.’ (Lackman 2016: 1).

⁴ Siepmann (2005a: 427) kao primjere navodi rečenice s *turning to* u engleskome: ‘Turning to the use of semi-auxiliary is to/are to in if-clauses, we find that a fifth of the instances in the sample (and 1340 in the corpus as a whole) appear in this syntactic environment.’

⁵ Siepmannovi primjeri (2005a: 431): engl. *far be it from me to + INF*, fr. *il n’y a qu’a + INF* itd.

koja ima cjelovito značenjsko i obavijesno ustrojstvo te joj raspon sastavnica može varirati od dvije riječi na sintagmatskoj razini do čitave rečenice. Prema takvim tumačenjima koligacija se može smatrati vrstom kolokacije koja se ostvaruje na rečeničnoj razini, a to se tumačenje primjenjuje i u ovome radu. Pritom treba istaknuti da se koligacije kao sveze riječi na rečeničnoj razini ostvaruju na dva načina: 1. kao sintagmatski sklopovi, dakle kao višerječne strukture koje nemaju obilježja rečenice, ali utječu na gramatičko ustrojstvo rečenice (npr. složeni veznici i vezničke skupine) te 2. kao rečenični sklopovi, dakle kao višerječne strukture s obilježjima rečenice.

2. Koligacijski sklopovi u hrvatskome jeziku

Premda naziv koligacija nije proširen u hrvatskoj literaturi,⁶ o morfosintaktičkim, odnosno gramatičkim svezama riječi iscrpno je pisano. Naglasak je pritom stavljen na složene veznike (npr. *a onda, i po tome*) i vezničke skupine, tj. složene veznike s modifikatorom (*a tek onda, i jedino po tome*),⁷ dakle na sintagmatske jedinice, dok izostaju rasprave o koligacijskim sklopovima s rečeničnim obilježjima. Hudeček i Vukojević (2006.) opširno opisuju različite udvojene vezničke skupine s čvrstim unutarnjim ustrojstvom (*ne samo... nego/već (i), ne samo stoga što... nego i stoga što, to više... nego, ne toliko... koliko* itd.) kojima se uvode rečenična ustrojstva na razini nižoj od rečenice, na rečeničnoj razini te na međurečeničnoj razini. Tafra (2005: 165) uz leksičke frazeme (sveze temeljene na značenjskim odnosima) uvodi naziv *gramatički frazemi* kojim označava različite višerječne sveze u službi određenih vrsta riječi kao što su veznički skupovi, prijedložni skupovi, priložni skupovi, zamjenički skupovi i složene čestice. Takve višerječne sveze prema Siliću i Pranjkoviću (2005: 242) imaju obilježja suznačnih (sinsematičnih) sveza koje gramatikalizacijom izražavaju različite odnose prema drugim riječima ili skupinama riječi na rečeničnoj, međurečeničnoj ili tekstnoj razini. Silić i Pranjković (isto: 251) među ostalim skupinama izdvajaju vezničke izraze kojima se povezuju surečenice u nezavi-

⁶ Navodi ga tek Simeon (1969: 673): „morfosintaksno uvjetovana spojivost riječi u govoru kao realizacija njihove polisemije... npr. spojivost glagola s pravim ili nepravim objektom kao realizacija njegove polisemije (voditi koga, suditi o kome)”.

⁷ Nazivi *složeni veznici* i *vezničke skupine* prema Vukojević i Hudeček (2007).

snosloženim (konjunktori) i zavisnosloženim rečenicama (subjunktori). Ljiljana Šarić (1995.) opisala je formalne modele kondicionalne upotrebe u četirima vrstama uvjetnih rečenica⁸ u hrvatskome (realnim, eventualnim, potencijalnim i irealnim) u kojima se izricanje uvjetnosti između protaze i apodoze najčešće temelji na ustaljenoj rečeničnoj strukturi *ako... onda*. Na rečeničnoj razini, s aspekta generativne lingvistike, iscrpan minimalistički opis glagolskih skupina sa složenom dopunom iznijela je Willer-Gold (2013.).

Na temelju postojećih i ukratko opisanih tumačenja izdvajamo sljedeća obilježja po kojima je koligacije moguće odrediti kao posebnu vrstu višerječnih sveza u hrvatskome jeziku:

- a) Nositelji su koligacijske strukture različiti ustaljeni višerječni sklopovi sa stalnim sastavnicama kojima se uspostavlja gramatička zavisnost među rečeničnim jedinicama. Takve višerječne sklopove izvorni govornici intuitivno pohranjuju u svoj mentalni leksikon i upotrebljavaju ovisno o rečeničnom sadržaju koji se želi izreći, a strani ih govornici moraju naučiti u skladu s gramatičkim pravilima određenoga jezika kako bi povezivali pojedinačne riječi u veće sintagmatske ili rečenične skupine.⁹
- b) Na sintagmatskoj razini, obilježja koligacija imaju složeni veznici i vezničke skupine koji povezuju najmanje dvije riječi, najmanje dvije sintagme ili najmanje dvije rečenice (npr. *ne samo on, nego i ja; ne samo ispunjavanjem zakonskih obveza, već individualnim savjetovanjem i usmjeravanjem prema ekonomičnijem poslovanju; Ne samo da smo smješteni usred šume, već smo okruženi zanimljivim sadržajima na idealnih sat dva jahanja od kluba.*)¹⁰ Budući da na strukturnoj razini, dakle s obzirom na pojedinačne sastavnice koje ih tvore, nemaju obilježja rečenice, takvi će se sklopovi odrediti kao *sintagmatske koligacije*.
- c) Na višoj, iznadsintagmatskoj razini, dakle, unutar rečeničnih struktura, obilježja koligacija imaju ustaljeni sklopovi koji sadržavaju predikatnu sastavnicu (glagolsku ili imensku). Njima se unutar rečenice uvodi dalj-

⁸ Osim Šarić (1995.) naziv *uvjetne rečenice* upotrebljavaju Silić i Pranjković (2005.), dok je u ostalim suvremenim hrvatskim gramatikama ustaljen naziv *pogodbene rečenice* (ŠKGR, Barić i dr., TB, PHGR).

⁹ Prema Siepmannu (2005b) popis čvrstih i ustaljenih sintagmatskih i rečeničnih sklopova u svakome jeziku, pa i u hrvatskome, stranim bi govornicima pomogao u ovladavanju višerječnim strukturama ponajprije stoga što bi im se ponudile već gotove višerječne jedinice koje mogu primjenjivati u određenoj komunikacijskom kontekstu.

¹⁰ Izvor primjera: hrWaC, pristupljeno 29. siječnja 2019.

nji rečenični sadržaj koji je promjenjiv jer ovisi o konkretnoj komunikacijskoj situaciji u kojoj se neka rečenica ostvaruje (*može se reći da (...), kako sada stvari stoje (...)*) itd. S obzirom na to da na strukturnoj razini imaju obilježja rečenice, takvi će se sklopovi odrediti kao *rečenične koligacije*. Rečenične su koligacije u hrvatskome često kao gotove forme uklopljene u strukturu zavisnosloženih rečenica i unutar takvih struktura pojavljuju se kao glavna ili kao zavisna surečenica. Prisutnost predikatne sastavnice (glagolske ili imenske) temeljni je kriterij po kojemu se neki koligacijski sklop može smatrati rečeničnom koligacijom. Osim predikata, obilježja koligacijskih sklopova u zavisnosloženim rečenicama jesu stalan poredak sastavnica te mogućnost da uvede drugu surečenicu čije sadržajno ustrojstvo ovisi o konkretnoj komunikacijskoj situaciji.¹¹

3. Koligacijski sklopovi u zavisnosloženim rečenicama

Polazeći od navedenih postavka, u nastavku će se opisati koligacijski sklopovi u zavisnosloženim rečenicama u službi glavne ili zavisne surečenice u pisanoj ili govorenoj komunikaciji.

Odabir primjera koligacijskih sklopova temelji se na primjerima iz *Kolokacijske baze hrvatskoga jezika*¹² koja se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje i njihove potvrđenosti u hrWaC-u. Analizirat će se njihova gramatička i leksička struktura, a u konačnici će se opisati stilska i upotrebna obilježja s obzirom na komunikacijski kontekst u kojemu se pojavljuju, dakle pragmatička dimenzija njihove upotrebe. Ukratko, u *Bazi* se donosi popis različitih višerječnih jedinica hrvatskoga jezika koje se prema teorijskim načelima dijele na: frazeme

¹¹ Primjerice, u hrWaC-u je potvrđeno 6334 primjera s rečeničnom koligacijom *može se reći da (...)*, npr. *Može se reći da: je ovakva vrsta sajma pun pogodak za Viroviticu / većina zvijezda vodi gotovo običan život daleko od crvenog tepiha / je nanotehnologija polje primijenjene znanosti bazirane na dizajnu, sintezi i primjeni materijala i uređaja reda veličine jednog nanometra.* itd.

¹² *Kolokacijska baza hrvatskoga jezika* (<http://ihjj.hr/kolokacije/>) osmišljena je kao dinamični (s mogućnošću nadogradnje) mrežni izvor s popisom sveza riječi hrvatskoga jezika koje se unose i obrađuju u relacijskoj bazi podataka. Na temelju unaprijed pripremljenoga korpusa koji je dobiven automatskom selekcijom višerječnih jedinica iz različitih internetskih i korpusnih (hrWaC) izvora u *Bazi* se sveze označavaju posebnom oznakom prema svojim leksičkim i semantičkim obilježjima, a korisnik dobiva uvid u vrstu leksičkih sveza hrvatskoga jezika i stilski ili stručni kontekst njihove najčešće primjene.

(*mlatiti praznu slamu*), višerječne nazive (*binomni poučak*), kolokacijske sveze (*četkica za zube*), slobodne sveze (*sunčan dan*), pragrameme (*dobar dan, dobro došli*), poslovice (*Željezo se kuje dok je vruće.*), prijedložno-padežne izraze (*niz dlaku, bez problema*), složene veznike (*s obzirom na to da, bilo kako, budući da*). Uz te skupine sveza koje se, osim frazema i poslovice koji strukturom zalaze u rečeničnu razinu, ostvaruju na sintagmatskoj razini, u *Bazi* se donose i višerječni sklopovi s predikatnom sastavnicom koji su ustaljeni na rečeničnoj razini i mogu se odrediti kao rečenične koligacije. Za ovo istraživanje iz *Kolokacijske baze* izdvojeno stotinjak koligacijskih sklopova ustaljenih u zavisnosloženim rečenicama u hrvatskome čije će strukture biti opisane u skladu s postojećim tumačenjima u hrvatskim gramatikama.

3.1. Rečenične koligacije u službi pogodbene surečenice¹³

U službi pogodbenih surečenica rečenične koligacije dolaze u inverziji i uvode se pogodbenim veznicima *ako* i *kad*¹⁴ s ustaljenom strukturom *ako/kad* + *predikat*. U službi predikata mogu biti prilog, glagol (priložna oznaka + glagol), frazemska sveza ili prijedložno-padežni izraz:¹⁵

- (1) kad je posrijedi /tko, što/, (...) (368)¹⁶
- (2) kad malo bolje razmislim/razmislimo, (...) (70)
- (3) ako malo (bolje) razmislim/razmislimo, (...) (42)
- (4) ako je u pitanju /tko, što/, (1829)
- (5) kad je u pitanju /tko, što/, (...) (8473)
- (6) ako se uzme u obzir, /tko, što/, (...) (2665)
- (7) kad se uzme u obzir, /tko, što/, (...) (1546)
- (8) kad se sve zbroji, (...) (1235)
- (9) ako se sve zbroji, (...) (8).

¹³ Usp. 8. bilješku.

¹⁴ S obzirom na to da veznik *kad* dolazi i u vremenskim surečenicama, ovakve strukture mogu biti i u službi vremenskih surečenica, ali je njihova upotreba rijetka.

¹⁵ Navode se samo primjeri rečeničnih koligacija, dok se primjeri cijelih zavisnosloženih rečenica koje sadržavaju ustaljenu koligaciju navode prema potrebi uz pojedine strukture.

¹⁶ U zagradi se navodi broj potvrda u hrWaC-u. Korpusu je pristupljeno u svibnju 2018. i u siječnju 2019. U primjerima se oblim zagradama označava izostavljeni dio rečenice.

3.2. Rečenične koligacije u službi usporedbene surečenice¹⁷

Rečenične koligacije s obilježjima usporedbene surečenice uvode se složenim veznicima *kao što* i *kao da*. U podjeli rečenica takva ustrojstva u postojećim gramatikama tumačenja se razlikuju. Barić i dr. (1997: 483–484) takve rečenice određuju kao načinske, a ovdje primjenjujemo podjelu zastupljenu u Silić i Pranjković (2005) i ŠKGR (2017) te surečenice s takvom koligacijskom strukturom određujemo kao usporedbene. U službi usporedbenih surečenica izdvajaju se:

1. rečenične koligacije sa složenim veznikom *kao što* i glagolima *znati*, *vidjeti* i *reći* koje dolaze u inverziji:

(10) kao što + *reći*, (...) (9250) (*kao što rekoh / rekosmo / smo rekli / ste rekli*, (...))

(11) kao što + *vidjeti*, (...) (6468) (*kao što vidimo / vidite / smo vidjeli*, (...))

(12) kao što + *znati*, (...) (5308) (*kao što znaš/znate/znamo*, (...))

2. rečenične koligacije sa složenim veznikom *kao da*:

(13) (...) kao da se ništa nije dogodilo (1356) (*Svi su se i dalje ponašali kao da se ništa nije dogodilo.*)

(14) (...) kao da je jučer bilo / bilo jučer (471) (*Sjećam se tog jutra kao da je bilo jučer. / Svega se sjećam kao da je jučer bilo.*)

3.3. Rečenične koligacije u službi uvjetnodopusne surečenice s relativizatorima *kako*, *koliko* i *što*

Rečenične strukture sa složenim veznicima sa sastavnicom *kako* i *koliko* u gramatikama se također različito tumače. Barić i dr. (1997: 483–485) određuju ih kao načinske rečenice, a ovdje ih svrstavamo u uvjetnodopusne surečenice koje Silić i Pranjković (2005: 350–352) opisuju kao vrstu dopusnih rečenica s relativizatorima kao veznim sredstvima (odnosnim zamjenicama i pridjevima). Takva se vezna sredstva, osim samostalno, u rečeničnim koligacijama pojavljuju i kao

¹⁷ Primjenjuje se naziv *usporedbene rečenice* prema ŠKGR (2017). Osim toga naziva u drugim je gramatikama ustaljen naziv *usporedne rečenice* (Silić i Pranjković 2005.)

složeni veznici s pojačajnom česticom *god*, a unutar zavisnosložene rečenice najčešće dolaze u inverziji:

(15) kako god se gleda / gledali, (...) (92)

(16) koliko god se trudili, (...) (479)

(17) koliko (ja) znam, (...) (18 931)

(18) koliko (ja) pamtim, (...) (210)

(19) koliko se (ja) sjećam, (...) (4311)

(20) koliko me pamćenje služi, (...) (185)

(21) koliko me sjećanje služi, (...) (212).

Rečenične koligacije sa složenim veznikom *što god* također su različito opisane u gramatikama. U Barić i dr. (1997: 476) određene su kao vrsta odnosnih rečenica, dok ih Silić i Pranjković (2005: 351) također svrstavaju u uvjetnodopusne surečenice, najčešće u inverziji:

(22) što god mi mislili o /kome, čemu/, (...) (140) (*Što god mi mislili o medijima, mediji otvaraju pitanja i nisu odgovorni za odlučivanje onih koji primaju plaću za odlučivanje.*)

(23) što god netko/tko rekao, (...) (77) (*Što god netko rekao, svaki čovjek je o nekome ili nečemu ovisan i samim time nije slobodan.*)

3.4. Rečenične koligacije u izričnim rečenicama

Iznimno brojna skupina rečeničnih koligacija jesu strukture koje se u gramatikama određuju kao izrične zavisnosložene rečenice, dakle rečenice koje uz glavnu sadržavaju i izričnu surečenicu kao dodatni sadržaj neke riječi iz glavne rečenice (Barić i dr. 1997: 515). Dije se na izrične subjektne i izrične objektne rečenice. U takvim zavisnosloženim rečenicama rečenične koligacije imaju obilježje glavne surečenice kojom se veznicima *da* ili *kako* uvodi izrična zavisna surečenica u kojoj se dodatno opisuje sadržaj predikatne (glagolske) sastavnice u glavnoj surečenici. S obzirom na to da je prema korpusnim potvdama u rečeničnim koligacijama ustaljen veznik *da*, primarno se navode primjeri s tim veznikom.

3.4.1. Rečenične koligacije u izričnim subjektivnim rečenicama

U izričnim subjektivnim rečenicama rečenične koligacije imaju obilježja glavne surečenice sa strukturom *predikat + da*:

(24) kladim se da (...) (2772) (*Kladim se da su danas svi zaposleni i barem malo sretni.*)

(25) dam se kladiti da (...) (436)

(26) uvjeren sam da (...) (9516).

Brojnu skupinu rečeničnih koligacija u izričnim subjektivnim rečenicama čine pasivni ili obezličeni koligacijski sklopovi u službi glavne surečenice sa strukturom *glagol 3. l. + se + (prilog / prijedložno-padežni izraz) + da*:

(27) može se reći da (...) (6 334)

(28) moglo bi se reći (...) (5104)

(29) priča se po gradu da (...) (18)

(30) priča se po kuloarima da (...) (5)¹⁸

(31) zakonom se predviđa da (...) (9) (*Zakonom se predviđa da svaka pravna i fizička osoba dobije osobni identifikacijski broj.*)

(32) zna se već neko vrijeme da (...) (3)

(33) zna se već dugo da (...) (2)

(34) više se /komu/ isplati da (...) (4)

(35) šuška se da (...) (937)

(36) sve se /komu/ čini da (...) (1739)

(37) šapuće se po gradu da (...)

(38) radi se o tome da (...) (4539).

Posebnu skupinu rečeničnih koligacija čine sklopovi u službi glavne surečenice sa strukturom *glagol + (pridjev) + imenica / prijedložno-padežni izraz + da* kojima se uvodi izrična subjektivna surečenica. Barić i dr. (1997: 521) takve strukture s imenicom ubrajaju u izrične objasnidbene subjektivne rečenice, dok ih Silić

¹⁸ Općenito, rečenične koligacije s manjim brojem potvrda u korpusu mogu se tumačiti kao strukture koje su ustaljenije u govorenoj nego pisanoj komunikaciji. hrWaC je korpus pisanih tekstova pa neke rečenične koligacije, iako su ustaljene određenome komunikacijskom kontekstu, nisu znatnije potvrđene u korpusu.

i Pranjković (2005: 351) određuju kao rečenice koje po značenju imeničkoga antecedenta iz glavne surečenice otvaraju mjesto atributnim surečenicama. Takvi su sklopovi također iznimno brojni te prema potvrdama u korpusu navodimo nekoliko ustaljenih uzoraka:

- (39) kruže glasine da (...) (200)
- (40) kolaju glasine da (...) (21)
- (41) nameće se zaključak da (...) (279)
- (42) prevladava mišljenje da (...) (336)
- (43) zabrinjava podatak da (...) (131)
- (44) postoje opravdani razlozi da (...) (289).

Ovoj skupini rečeničnih koligacija pripadaju i druge ustaljene strukture kao što su: *zapala je /koga/ ugodna dužnost da (...), zgrožen je /tko/ činjenicom da (...), pozdraviti /čije/ napore da (...), pozdraviti /čiju/ odluku da (...), provlači se teza da (...), prevladava pravilo da (...), začuđuje činjenica da (...), postoji zabrinutost da (...), ne smijemo zanemarivati činjenicu da (...), zapala je /koga/ ugodna/neugodna dužnost da (...), zapanjuje činjenica da (...), zaprepašćuje činjenica/podatak da (...), zastupa /tko/ tezu/mišljenje da (...), zbunjuje činjenica da (...), zgranut, je /tko/ činjenicom da (...), uznemiruje spoznaja da (...), vlada mišljenje da (...).*

U zavisnosloženim izričnim subjektivnim rečenicama česte su rečenične koligacije s imenskim (imeničkim, pridjevnim ili priložnim) predikatima u glavnoj surečenici kojom se uvodi izrična subjektivna surečenica. U takvim koligacijskim sklopovima uz veznik *da* česti su i veznici *kako* i *što*:

- (45) prijeko je potrebno da (...) (53)
- (46) problem je u tome da (...) (837)
- (47) zadivljujuće je kako (...) (51) (*Zadivljujuće je kako laž puno puta ponovljena postaje istina.*)
- (48) zadivljujuće je da (...) (18)
- (49) zamjetno je da (...) (116) (*Zamjetno je da su umirovljenici naučili živjeti skromno.*)
- (50) zamjetno je kako (...) (13) (*Zamjetno je kako žene u vrijeme recesije nose sve više pete pa im je nastup prilično samouvjeren.*)
- (51) zasad je poznato da (...) (104)

- (52) znanstveno je dokazano da (...) (508)
 (53) znakovito je da (...) (911)
 (54) znakovito je kako (...) (108)
 (55) riječ je o tome da (...) (911)
 (56) pravo je čudo da (...) (471)
 (57) zadovoljan je /tko/ činjenicom da (...) (46)
 (58) slaba je /komu/ utjeha da (...) (19)
 (59) zanimljiv je podatak da (...) (672)
 (60) sve su glasnija nagađanja da (...) (11)
 (61) sve su naznake da (...) (25)
 (62) svi su izgledi da (...) (217)
 (63) šokantan je podatak da (...) (29)
 (64) zadivljujuće je to što (...) (5)
 (65) šteta je što (...) (1518)
 (66) loše je to što (...) (122).

Posljednju skupinu rečeničnih koligacija u službi glavne surečenice u zavisnosloženim izričnim subjektnim rečenicama čine perifrazni koligacijski sklopovi sa strukturom *glagol + imenica + da* koji se mogu zamijeniti priložnim predikatom:

- (67) postoji mogućnost da (...) (9906) / moguće je da (...) (12 642)
 (68) postoje izgledi da (...) (89) / izgledno je da (...) (754).

3.4.2. Rečenične koligacije u izričnim objektnim rečenicama

Rečenične koligacije u službi glavne surečenice kojom se uvodi izrična objektna surečenica temelje se na strukturi *imenica (subjekt) + prijelazni glagol (predikat) + da*. S obzirom na to da je riječ o izričnim rečenicama najčešće se kao predikati pojavljuju glagoli govorenja:

- (69) podatak/podatci/podaci govori/govore da (...) (848)
 (70) činjenice govore da (...) (287)
 (71) poručiti /komu/ da (...) (14 486) (... *gradonačelnik je poručio da imamo identitet koji nas krasi i trebamo ga čuvati...*)

- (72) predložiti /komu/ da (...) (11 761) (... *radnici su predložili da sud odredi i mjere osiguranja za vrijeme trajanja prethodnog postupka.*)
- (73) zakon propisuje da (...) (218)
- (74) list izvještava/izvješćuje da (...) (8)
- (75) list navodi da (...) (364)
- (76) list prenosi da (...) (840)
- (77) stručnjaci upozoravaju da (...) (796).

Kao rečenične koligacije u službi glavne surečenice u izričnim objektnim rečenicama izdvajaju se i perifrazni koligacijski sklopovi sa strukturom *glagol + imenica / prijedložno-padežni izraz + da* koje se mogu zamijeniti jednorječnim glagolom:

- (78) staviti/postaviti /komu/ u zadatak da (...) / zadati /komu/ da (...) (*Posebnoj je komisiji stavljeno u zadatak da prouči razne metode tiskanja i pisanja radi ujednačavanja pisma. / Renault si je postavio u zadatak da dođe u sam vrh prodaje automobila u C segmentu u Europi.*).

Među rečeničnim koligacijama u izričnim objektnim rečenicama ustaljena je i struktura *priložni (imenski) predikat + infinitiv kao subjekt + da* u službi glavne surečenice kojom se uvodi izrična objektna surečenica:

- (79) zanimljivo je istaknuti da (...) (209)
- (80) zanimljivo je napomenuti da (...) (403)
- (81) zanimljivo je primijetiti da (...) (168)
- (82) zanimljivo je spomenuti da (...) (659)
- (83) teško je vjerovati da (...) (1312)
- (84) važno je napomenuti da (...) (2698)
- (85) važno je spomenuti da (...) (388)
- (86) teško je oteti se dojmu da (...) (51)

te rečenične koligacije sa suznačnim (modalnim ili faznim) glagolima u službi glavne surečenice kojima se uvodi izrična objektna surečenica:

- (87) zaboravio je /tko/ spomenuti da (...) (244)
- (88) zaboravio je /tko/ napomenuti da (...) (388)
- (89) želi /tko/ naglasiti da (...) (1234)

- (90) treba napomenuti da (...) (3801)
- (91) treba istaknuti da (...) (1524)
- (92) valja napomenuti da (...) (2266)
- (93) valja istaknuti da (...) (982)
- (94) valja reći da (...) (1312)
- (95) voli /tko/ reći da (...) (3034).

3.5. Ostali koligacijski sklopovi u zavisnosloženim rečenicama

Kao ustaljeni sklopovi u zavisnosloženim rečenicama izdvajaju se još dvije skupine koligacijskih sklopova koje navodimo kao ostale jer sadržajno imaju obilježja različitih zavisnosloženih rečenica (npr. subjektne i objektne), ali se prema strukturnim obilježjima mogu izdvojiti kao posebne skupine. Jedna su skupina rečenične koligacije u višestruko zavisnosloženim rečenicama (npr. *zaboli /koga/ duša kad čuje/vidi da (...), zlo je /komu/ kad pomisli da (...), šokirao se /tko/ kad je čuo da (...)*), a druga su rečenične koligacije u zavisnoupitnim rečenicama u službi glavne surečenice (Silić i Pranjković 2005: 331, 333, 353) kojima se uvodi upitna (subjektna/atributna/objektna) surečenica, npr. *postavlja se pitanje (...)* (*Postavlja se pitanje koliko su sigurni automobili koje vozimo.*), *nameće se pitanje (...)* (*Nameće se pitanje zašto svih ovih godina državne inspekcije nisu poništile građevinsku dozvolu izdanu temeljem očite krivotvorine.*), *zar je moguće da (...)* (*Zar je moguće da takvoj firmi nitko ne može priskočiti u pomoć?*), *zato se s pravom treba/može upitati/zapitati (...)* (*Zato se s pravom trebamo zapitati kakav odnos roditelji imaju prema svojoj djeci.*).

4. Umjesto zaključka: Komunikacijska obilježja koligacijskih sklopova u zavisnosloženim rečenicama

Analizom stotinjak ustaljenih rečeničnih koligacija, potvrđeno je da su u hrvatskome jeziku rečenične koligacije u zavisnosloženim rečenicama brojna skupina višerječnih sveza. Iako je u radu naglasak stavljen na njihova sintaktička obilježja, na temelju pregledane građe moguće je izdvojiti i njihova glavna sadržajna

obilježja. Koligacijski sklopovi na razini zavisnosložene rečenice, neovisno o tome jesu li u službi glavne ili zavisne surečenice, primarno imaju komunikacijsku namjenu – govornik uspostavlja odnos s primateljem ili govornik izražava svoj osobni odnos prema sadržaju drugoga dijela zavisnosložene rečenice. Koligacijski sklopovi u zavisnosložanim rečenicama nisu nužni za ostvarivanje cjelokupnoga sadržaja rečenice, taj se sadržaj cjelovito ostvaruje i bez koligacijskoga dijela, ali se umetanjem rečenične koligacije ističe sadržaj ostatka zavisnosložene rečenice. Na temelju analizirane građe rečenične koligacije u zavisnosložanim rečenicama imaju sljedeća komunikacijska obilježja:

1. ekspresivnost: govornik izražava osobni odnos (emotivan ili razuman) prema sadržaju koji izriče (*Kako sad(a) stvari stoje, dobavljači će se sutra pojaviti na sastanku s Izvanrednom upravom., Što god tko mislio o njima, trend veganskih i bezglutenskih alkoholnih pića raste., kad se sve zbroji, koliko ja znam/pamtim, što god netko rekao o /kome, čemu, pouzdano znam/znamo da, kad malo bolje razmislim/razmislimo, koliko ja znam, koliko se sjećam, začuđuje činjenica da, zabrinjava podatak da*).

2. fatičnost: govornik uspostavlja odnos prema primatelju (obraća mu se, upotrebljava 1. ili 2. lice množine) te utječe ili pokušava utjecati na primateljev odnos prema iskazu, pri čemu se ostvaruje ilokucijska funkcija u izražavanju rečeničnoga sadržaja (*kao što znate, što god mi mislili o /kome, čemu/, zavaravate se ako mislite/vjerujete da, ne smijemo zanemarivati činjenicu da*).

3. modifikatorska funkcija: koligacijski sklopovi imaju obilježja samostalnih modifikatora¹⁹ na razini rečenice kojima se modificira značenje zavisnosložene rečenice ili jednoga dijela rečenice.²⁰ Na taj se način objektivna, neutralna rečenična sadržaj modificira i izražava se kakav osobni govornikov odnos ili doživljaj (*zamjetno je da/kako, zadivljujuće je da/kako, postoji mogućnost da, slaba je /komu/ utjeha da, teško je oteti se dojmu da, zanimljivo je / zgodno je spomenuti da/kako, može se reći da*).

¹⁹ Modifikatorima se pristupa u tradicionalnom gramatičkom smislu kao jedinicama kojima se modificira značenje rečenice ili dijela rečenice na koji se modifikator odnosi (Silić i Pranjković 2005: 242). Nije zastupljen kognitivnolingvistički aspekt modifikatora opisan u Belaj i Tanacković Faletar (2014: 122).

²⁰ Silić i Pranjković (2005.) kao modifikatore navode samo jedinice na razini riječi kao što su prilozni pridjevi i čestice (*zar, sigurno, vrlo*) te višerječne jedinice na razini sintagme (*zar ne, u neku ruku*). Modifikatori koji imaju obilježja rečeničnoga ustrojstva nisu opisani u postojećoj literaturi.

U radu su pobrojane rečenične koligacije koje su ustaljene u pogodbenim, usporredbenim, uvjetnodopusnim, izričnim (subjektnim i objektnim) zavisnosloženim rečenicama te višestruko složenim i zavisnoupitnim rečenicama. Za analizu rečeničnih koligacija u drugim vrstama zavisnosloženih rečenica potrebno je obraditi znatno širi korpus, ali i na temelju obrađenih koligacijskih struktura može se ustvrditi da one na rečeničnoj razini nisu tek sporadična pojava, nego ustaljeni rečenični sklopovi koji zaslužuju svoje mjesto u gramatičkim opisima hrvatskoga jezika.

Literatura:

- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 1997. *Hrvatska gramatika* (II. promijenjeno izdanje). Školska knjiga. Zagreb.
- BELAJ, BRANIMIR; TANACKOVIĆ FALETAR, GORAN. 2014. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika: Imenska skupina*. Disput. Zagreb.
- BLAGUS BARTOLEC, GORANKA. 2012. Kolokacijske sveze prema drugim leksičkim vezama u hrvatskom jeziku. *Fluminensia: Časopis za filološka istraživanja* 24/2. 47–59.
- BLAGUS BARTOLEC, GORANKA. 2014. *Riječi i njihovi susjedi: Kolokacijske sveze u hrvatskom jeziku*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb
- FIRTH, JOHN 1957. A Synopsis of Linguistic Theory 1930–1955. *Studies in Linguistic Analysis. Special Volume*. Ur. Firth, John. Philological Society. Oxford. 1–32.
- HOEY, MICHAEL. 2005. *Lexical Priming: A New Theory of Words and Language*. Routledge. London.
- HUEDČEK, LANA; VUKOJEVIĆ, LUKA. 2006. Ne samo... nego/već (i) ustrojstva. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32/1. 127–158.
- LACKMAN, KEN. 2016. *Introduction to Colligation*. www.kenlackman.com/files/colligationhandout.pdf.
- PHGR = RAGUŽ, DRAGUTIN. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Medicinska naklada. Zagreb.
- SIEPMANN, DIRK. 2005a. Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part I: Lexicological Aspects. *International Journal of Lexicography* 18/4. 409–443.
- SIEPMANN, DIRK. 2005b. Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part II: Lexicographical Aspects. *International Journal of Lexicography* 19/1. 1–39.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.

SIMEON, RIKARD. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I*. Matica hrvatska. Zagreb.

ŠARIĆ, LJILJANA. 1995. Uvjetne rečenice u hrvatskome, govorni činovi i metapreslikavanja. *Suvremena lingvistika* 40/2. 81–104.

ŠKGR = HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2017. *Hrvatska školska gramatika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

TB = TEŽAK, STJEPKO; BABIĆ, STJEPAN. 2004. *Gramatika hrvatskoga jezika: Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Školska knjiga. Zagreb.

VUKOJEVIĆ, LUKA; HUDEČEK, LANA. 2007. Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina. *Sintaktičke kategorije: Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani*. Ur. Kuna, Branko. Filozofski fakultet u Osijeku – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Osijek. 283–335.

WILLER-GOLD, JANA. 2013. *Minimalistički pristup strukturi glagolskih skupina sa složenom dopunom u hrvatskome jeziku*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 324 str.

Fixed Colligations in Subordination in Croatian

Abstract

Fixed multiword structures in Croatian, characterized by constant components and frequency in use, are only systematically described at the syntagmatic level (collocations, multiword terms and multiword names). Colligations as a fixed structures at the level of sentences are only marginally described in the Croatian language (Blagus Bartolec 2014). In foreign literature, the colligations were first mentioned by Firth (1957), which defined them as the structures with firm grammatical and syntactic dependencies within certain categories of words: “The statement of meaning at the grammatical level is in terms of word and sentence classes or of similar categories and of the inter-relation of those categories in *colligations*.” Siepmann (2005a) and Hoey (2005) describe colligations as structures based on morphosyntactic correlation of the word. In the recent interpretations, especially from the aspect of language teaching, it is pointed out that colligations express the ability of some words to associate with other words and thus form the fixed grammatical structures (Lackman 2016). The paper will describe the structure of colligations in subordination in the function of the main or subordinate clause that appear in written or spoken communication (*može se reći da* ‘it can be said that’, *što god tko mislio / mi mislili o tome* ‘whatever anyone thinks / whatever we think’, *kad bolje razmislimo / kad se bolje razmisli* ‘when you think about it’, *postoji mogućnost da* ‘there is a possibility that’, *kad se sve uzme u obzir* ‘when everything

is taken into consideration', *kao što znamo / znate* 'as we know / as you know', *kako sada stvari stoje* 'as things stand now', *ono što najprije upadne u oči jest činjenica da* 'what first gets in eyes is the fact that' etc.). Based on the examples of the colligations taken from the *Croatian Collocation Database* developed at the Institute of Croatian Language and Linguistics and corpus hrWaC, their grammatical and lexical structure will be analyzed, as well as their stylistic and usage features with regard to the context in which they appear.

Ključne riječi: koligacije, hrvatski jezik, zavisnosložena rečenica

Keywords: colligations, Croatian, subordination

